

Мельничук О.І.

*к. е. н., доцент кафедри
менеджменту і маркетингу*

Одеського державного аграрного університету

м. Одеса, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Ключові слова: ринок, агропродовольчий ринок, суб'єкт ринку, об'єкт ринку, структура ринку, ринкова інфраструктура, агропромисловий комплекс, попит, пропозиція, підприємство.

Анотація. В статті розглянуто сутність, принципи та передумови розвитку агропродовольчого ринку; виявлено проблемні сторони його функціонування; розкрито переваги та недоліки ринкового механізму.

Вступ. В ряду товарних ринків науковці виокремлюють агропродовольчий ринок, де реалізується виробниками та купується покупцями сільськогосподарська продукція, що формує базу продовольчої безпеки кожної нації. Російський вчений економіст-аграрник, один із фундаторів розвитку наукового управління сільськогосподарським виробництвом, академік Ушачов І.Г. відзначав, що роль агропродовольчого ринку в економіці настільки велика, що не буде перебільшенням вважати його стержневим для ефективного функціонування і зміцнення всього внутрішнього ринку країни [1, с.60]. Агропродовольчий ринок є складовою частиною економіки, яка охоплює

виробництво, розподіл та споживання продовольчої сировини і продуктів харчування. Тому визначення сутності агропродовольчого ринку та передумов його розвитку є актуальним науково-прикладним завданням.

Постановка завдання. Узагальнити теоретичні аспекти розвитку агропродовольчого ринку на основі систематизації напрацювань вітчизняних та зарубіжних вчених економістів-аграрників.

Аналіз останніх досліджень. Багатофункціональність та структурність ринку зумовлюють варіативність його класифікації, яку проводили Грузинов В.П., Задоя А.А., Климко Г.Н., Круш П.В., Липчук В.В., Манів З.О., Мацибора В.І., Ніколенко Ю.В., Покропивний С.Ф., Рибалкін В.О., Романов А.Н., Сажина М.А., Сахацький М.П.

Проблемам формування повноцінного ринкового середовища, ефективного функціонування ринку агропромислової продукції та розробки дієвих механізмів регулювання економіки приділено багато уваги у працях Андрійчука В.Г., Баланюка І.Ф., Благодатного В.І., Борисової В.А., Гайдучького П.І., Ганганова В.М., Гейця В.М., Коваленка Ю.С., Лошенюк І.Р., Мочерного С.В., Саблука П.Т., Сахацького М.П., Третяка А.М., Худолій Л.М., Шпикуляка О.Г. та ін.

Аналогічні наукові пошуки здійснюють російські вчені Алієва Л., Амосов О., Воробйов М., Гантимуров М, Гришаєва Л., Демидов І., Захаров А., Ключак В., Крилатих Е., Кудрявцев В., Кулов А., Лобова С. та ін.

Результати власних досліджень. Узагальнюючи різні підходи щодо трактування поняття «ринок», схилиємося до визначення, в якому ця категорія розглядається як системне поняття, сукупність певних елементів, що формують відповідний спосіб матеріального виробництва. Це поняття синтезує в собі певне місце, механізми (інститути), відносини між фізичними і юридичними особами в процесі здійснення обміну, наявність необхідних умов для цього, соціально-економічні процеси.

На ринку діють суб'єкти та об'єкти ринкових відносин, які формують його структуру. Вони характеризуються кількістю і розмірами

взаємодіючих фірм, характеристикою продукції, легкістю входу і виходу з ринку, доступністю інформації. Суб'єктами ринкових відносин виступають: держава, державні, колективні, кооперативні, приватні підприємства та їх об'єднання, спільні підприємства; іноземні фірми і різноманітні установи та організації; громадяни; групи громадян (партнерів); трудові колективи. Об'єктами цих відносин можуть бути продукти праці (засоби виробництва, предмети споживання, послуги, житло, наукові ідеї, інформація тощо), робоча сила, цінні папери (акції, облігації), валюта.

Узагальнення різних підходів щодо здійснюваних ринком дій та операцій, дозволяє виділити техніко-економічну, контролюючу, стимулюючу, посередницьку, ціноутворюючу, інформативну, сануючу, спонукаючу, інтегруючу, розвиваючу функції.

Вчені, трактуючи сутність поняття «агропродовольчий ринок», невід'ємними його елементами вважають сільськогосподарську продукцію, продукцію переробного підкомплексу АПК і харчової промисловості, оптову і роздрібну торгівлю продовольством та ринкову і виробничу інфраструктури. Найбільш повним, ми вважаємо, визначення агропродовольчого ринку, яке дає Коваленко Ю. С. Він визначає його як систему установ, методів та ресурсів здійснення обмінних процесів, головним завданням якої є управління агропромисловим виробництвом країни з метою задоволення споживчих потреб її громадян [2, с. 21], формуючи тим самим системний підхід до трактування ринкових процедур.

В основі функціонування агропродовольчого ринку лежать загальні принципи ринкового господарювання і державного регулювання, але разом з тим його економіка виділяється в окремий напрямок досліджень, оскільки загальні принципи проявляють себе на цьому ринку специфічно [3, с. 20]. Адже розвиток агропродовольчого ринку залежить від паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію; динаміки інфляції;

ставки відсотка за кредитами; платоспроможного попиту населення; бюджетної політики; стану державних та ринкових інститутів управління; тісноти зв'язку аграрних технологій з природними умовами (погоди, клімату, фізіології рослин і тварин тощо), спричинюючи обмеженість сфери дії ринкових законів.

Так, дослідниця аграрної економіки Гришаєва Л. звертає увагу на залежність розвитку економічних процесів від того що, основними ресурсами сільськогосподарського виробництва є природні ресурси, що розвиваються на основі біологічних законів, які первинні по відношенню до ринкових; певна частка сільськогосподарської продукції є, по суті, сировиною для подальшого виробничого процесу і не вступає в ринкові процеси; свобода сільськогосподарського виробника обмежена його залежністю від непередбачуваних і мінливих природних умов, площ сільськогосподарських угідь, ріллі, сінокосів; сільськогосподарський виробник не може здійснити хоча б будь-якого помітного впливу на прискорення процесу виробництва, бо останній переплітається з біологічними процесами, такими як вегетація рослин, відгодівля тварин і т.п., що в кінцевому підсумку, проявляється в обмежених можливостях виробника сільськогосподарської продукції впливати на величину її пропозиції.

На сучасному етапі розвитку сформувались наступні проблемні сторони функціонування агропродовольчого ринку:

1. Низький рівень ефективності державного регулювання (зменшення державних закупівель, бюджетного фінансування і т.д.).
2. Ослаблення економічної ролі крупних та середніх сільгоспвиробників при одночасному розширенні в загальному обсязі виробництва частки дрібних особистих господарств населення.
3. Різке зниження технічного рівня сільгоспвиробництва.
4. Використання окремими посередницькими ланками як в каналах реалізації сільськогосподарської сировини, так і при реалізації

продовольчих товарів неформальних (тіньових) відносин, що перешкоджає нормальному господарському обороту.

5. Низький рівень розвитку інфраструктури та слабка інформованість про економічну кон'юнктуру агропродовольчого ринку, що породжують нераціональність міжгосподарських зв'язків.

6. Посилення конкуренції з боку іноземних постачальників сільськогосподарської сировини та виробів з неї.

7. Втрата єдності економічних інтересів учасників, що мають спільний технологічний ланцюг агропродовольчого виробництва.

Характеризуючи розвиток ринкових відносин в Україні слід відмітити здійснення глибоких інституційних змін, наявність та боротьбу протилежностей економічних механізмів планової і ринкової економіки, нестабільність і недосконалість законодавчої бази, неузгодженість урядових рішень щодо функціонування ринку [4, с. 116].

Як і будь-який ринок, агропродовольчий ринок для нормального функціонування потребує відтворення виправданих світовою практикою передумов. До таких передумов вчені, зокрема Задоя А. А., Круш П.В., Мочерний С. В., Сажина М. А., Чухно А. А. відносять наявність суб'єктів ринкових відносин, які, будучи економічно та юридично незалежними, можуть вступати у рівноправні партнерські відносини з приводу купівлі-продажу; еквівалентний обмін товарів; конкуренція, що надає усім суб'єктам господарювання можливість вільної підприємницької діяльності; вільне ціноутворення, що як елемент конкуренції та головний механізм контрольно-регулюючої функції ринку сприяє поєднанню інтересів суб'єктів економічного життя, стимулюючи їх раціонально використовувати елементи виробництва; реальна інформація про ринок і його суб'єктів; розвинуте антимонопольне законодавство та наявність достатніх механізмів його реалізації; розвинута система економічного та адміністративного регулювання економіки державою (за переважання економічних методів) створює передумови для існування регульованого

ринку; відсутність монополії виробника, однорідність однойменних товарів; вільний доступ на ринок і вихід з нього; розвинутий і розгалужений комплекс об'єктів власності, що можуть стати об'єктом купівлі-продажу; наявність розвинутої структури та інфраструктури ринку; здійснення регулювання тих сфер життєдіяльності суспільства, що виходять за межі можливостей окремих суб'єктів підприємницької діяльності – структурна, інвестиційна, кредитна, соціальна політика, грошовий обіг, оподаткування, охорона навколишнього середовища та ін.

Особливу увагу при дослідженні формування та розвитку агропродовольчого ринку вчені приділяють ринковій інфраструктурі, яка являє собою комплекс галузей і служб, що забезпечують створення оптимальних умов для нормального функціонування ринку. Для переміщення значних обсягів сільськогосподарської продукції, що надходить на ринок, необхідні впорядковані шляхи, спеціалізований транспорт, зв'язок, склади, сховища, холодильники, елеватори, тара, пакувальні матеріали, торгові площі продовольчих магазинів, добре поставлене ремонтно-технічне забезпечення, оперативна реклама, інженерне і наукове забезпечення.

Отже, під інфраструктурою агропродовольчого ринку розуміють систему державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ) і технічних засобів, що обслуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин, забезпечують їхню ефективну взаємодію, а саме рух товарів і послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили [5; 6; 7; 8]. Вони цілком справедливо до інститутів, які сприяють аграрному бізнесу, відносять: оптових та роздрібних продавців, які надають послуги щодо розподілу товарів; спеціалізовані фірми і заклади, які надають юридичні, бухгалтерські, інжинірингові, аудиторські та інші послуги; навчальні заклади, які здійснюють професійну підготовку та перепідготовку; агентства з вивчення та надання інформації про продовольчі ринки та ринки ресурсів; рекламні агентства; транспортні агентства; засоби зв'язку

та інформації. Їх функціонування визначає оборотність капіталів; масштаби випуску товарів; обсяги фінансування виробництва; терміни переміщення продукції від виробника до покупця, а в сукупності проявляє регуляторну синергію ринкового механізму в цілому.

Американський фахівець ринкової економіки Роберт Хейборн звертає увагу на таку особливість ринку як те, що він сам себе охороняє: «У випадку коли ціни на товар або деякі види платежів відхиляються від запропонованих суспільством рівнів, ринок активує сили, що повертають їх на цей рівень. Виникає цікавий парадокс: ринок, що символізує вершину індивідуальної економічної волі, виступає найсуворішим наглядцем над усіма» [9, с.42].

Висновки. Характеризуючи ринковий механізм, слід мати на увазі, що він не є ідеальним, йому властиві плюси і мінуси. До його переваг слід віднести здатність: 1) за допомогою конкуренції і ринкової ціни швидко реагувати на потреби в нових товарах і послугах; 2) зрівноважувати попит і пропозицію; 3) заохочувати господарську діяльність, яка відповідає суспільно нормальним умовам виробництва; 4) досягати на основі вище перерахованого високої ефективності виробництва.

Але система ринкового регулювання має і недоліки:

1) ринок повільно, а то й взагалі сам по собі не реагує на потребу в докорінних перетвореннях національного господарства, які вимагають великих затрат і не дають швидкої вигоди;

2) ринок безсилий підтримувати існування некомерційних галузей людської діяльності (наприклад, функціональних наукових досліджень, освіти, охорони здоров'я тощо), без яких не може розвиватися сучасна цивілізація;

3) ринкові регулятори не можуть запобігати кризовим спадам у виробництві товарів і соціально-економічним явищам, що їх супроводжують (безробіття, розорення і т. ін.).

Тому в сучасних умовах у жодній країні немає і не може бути

„вільного ринку”. В розвинутих країнах в економічному житті ринку важливу роль відіграє регуляторна діяльність держави. Завдяки цьому досягається ефективне виконання ринком належних йому функцій.

Література

1. Ушачёв И.Г. Основные направления аграрной политики Российской Федерации / И.Г. Ушачёв // АПК: экономика и управление. – 2005. - №6. – С. 60-64.
2. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю.С. Коваленко // Економіка АПК. – 2004. – №3. – С. 19-29.
3. Гришаева Л. Концептуальные основы аграрного рынка / Л. Гришаева // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2002. - №1. – с.20-23
4. Павленчик Н.Ф. Еволюція розвитку аграрного ринку України / Н.Ф. Павленчик // Економіка АПК. – 2008. - №4. – С. 116-121.
5. Алиева Л. Инновационная система развития агропродовольственного рынка / Л. Алиева, Т. Светлорусова // АПК: экономика, управление.– 2007. - №4. – С. 50-52.
6. Алиева Л. Развитие межрегиональной интеграции агропродовольственных рынков / Л. Алиева, Т. Светлорусова // АПК: экономика, управление.– 2006. - №8. – С. 35-37.
7. Слав'юк Р.А. Економіка сільського господарства: Навч. посібник. / Р.А. Слав'юк – Луцьк: Ред.-вид. ввід. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 196 с.
8. Фостолович В.А. Розвиток інфраструктури аграрного ринку В.А. Фостолович, В.П. Браталан // Економіка АПК, - 2007. - №3. – С. 112-114.
9. Robert L. Heilbroner. The Worldly Philosopher. 3d ed/ New York: Simon & Schuster, Inc., 1967. – P. 42.

Мельничук О.И. Теоретические основы развития агропродовольственного рынка

Ключевые слова: рынок, агропродовольственный рынок, субъект рынка, объект рынка, структура рынка, рыночная инфраструктура, агропромышленный комплекс, спрос, предложение, предприятие, рыночный механизм.

Аннотация. В статье рассмотрены сущность, принципы и предпосылки развития агропродовольственного рынка; обнаружены проблемные стороны его функционирования; раскрыты преимущества и недостатки рыночного механизма.